

Бобков В.В. Статистики Таврической губернии (XIX – начало XX века): Библиографический указатель / Под ред. и вступ. ст. А.А.Непомнящего. Серия «Библиография крымоведения». – Вып. 1. – Симферополь: Таврия, 2004. – 304 с.

Мусаева У.К. Подвижники крымской этнографии, 1921–1941: Историографические очерки / Под ред. и вступ. ст. А.А.Непомнящего. Серия «Библиография крымоведения». – Вып. 2. – Симферополь: Таврия, 2004. – 214 с.

Кінець ХХ ст. для вітчизняної історичної науки ознаменувався послабленням позицій марксистської парадигми знань і посиленням при визначенні методологічних підходів постмодерну. Це виявилось в поширенні нестандартних методів ведення досліджень, несподіваних баченні й сприйнятті фактів, подій, явищ, процесів, їх інтерпретації, наповненні змісту студій постпозитивістськими, екзистенційними, феноменологічними, персоналістичними, фрейдистськими та іншими сюжетами „сценарію” гри людської думки. *Людина – особистість – індивід* посіли в цьому дискурсі ключову теоретико-пізнавальну позицію, ставши не тільки об’єктом, але й предметом (оскільки виступають водночас і як суб’єкти пізнання) історичної науки.

Вивчення життєвого досвіду людей через розвиток суспільств і держав, з’ясування сутності індивідуального через розуміння колективного, конституювання індивідом / людиною схем визнання власного „я” в навколишньому середовищі створюють сприятливі умови для розгортання просопографічних, біографічних, історіографічних студій, які актуалізують дискусії про роль особи в історії. Результатом вивчення ролі особи пересічної та неординарної для розвитку людства стали загальнодержавні й регіональні галузеві видавничі проекти; міждержавні, національні та локальні біографічні бази даних; монографічні дослідження. Зняття штучних обмежень, підкріплених ідеологічними догмами, з теми ролі особи в історії призвело до розбудови спеціалізованих формальних і неформальних складових інституційної структури історичної науки, множинності теорій, концепцій, течій, напрямків. Це, як зауважував Г.Гегель, говорячи про явище „зняття” проблеми, через кількість міркувань і їх реалізацію виводить на якісно новий рівень усвідомлення її змісту, суті й форми.

Надзвичайно чутливою до всього нового в історичній науці є кримська школа історичного краєзнавства. 2004 р. за редакцією відомого вченого, доктора історичних наук, професора Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського А.Непомнящего розпочала шлях до читача серія „Библиография крымоведения”. Наразі світ побачили два її випуски, авторами яких є учні проф. А.Непомнящего – молоді науковці В.Бобков і У.Мусаева. Праці А.Непомнящего та його учнів відзначаються не тільки біобіографічним інтересом, захопленням просопографією, історіографією, краєзнавством, але й повагою до історичного факту, високим професіоналізмом у пошуках, аналізі й подачі джерельної інформації, некон’юнктурністю, самостійністю в судженнях.

Серія „Библиография крымоведения” відкривається вступною статтею А.Непомнящего, яка дає уявлення про сучасну історіографічну ситуацію, що склалася навколо біобіографічних досліджень інтелектуального ландшафту провінції (с.7–14). Послугуючись знахідками зарубіжної історичної науки, зокрема санкт-петербурзької й омської історіографічних шкіл, науковець вдається до переконливих пояснень значення подібних студій для сучасного руху загальної історії, краєзнавства (с.7–11). Основне призначення серії, за визначенням А.Непомнящего, полягає в з’ясуванні можливостей перетворення груп окремих учених на справжнє наукове співтовариство, зібранні біографій осіб „другого й навіть третього плану, які ніколи не ввійдуть у крупні переліки” (словники, енциклопедії – В.Б.), але без яких неможливе бачення й розуміння „групового портрету суспільства, що складається з окремих індивідуальностей” (с.9).

Жанр біографій, як свідчить практика від Светонія до спеціалізованих електронних біографічних архівів, допускає багато стилів. У ньому можна віднайти, образно кажучи, і шпирокі, завершені повнометражні полотна, і лише ескізи. Та попри його різноплановість, неодномірну глибину аналізу взаємовпливів колективного й індивідуального говорити про переваги або вади того чи іншого жанру не варто. Перефразовуючи О.Мандельштама, погодьмося, що міркування про сильні та слабкі сторони різних видів біографічних досліджень є розмовою про одне й те ж, оскільки це суть породжень студіювань, проведених на різних рівнях проблематики та предметної сфери одного біосоціального явища – життя людини, суспільства.

Перший випуск серії науково-довідкових видань „Библиография крымоведения” за авторством В.Бобкова має назву „Статистики Таврической губернии (XIX – начало XX века): Библиографический указатель”. Підтвердженням того, що тема у вітчизняній істо-

ричній науці порушувалася неодноразово, є праці М.Птухи, В.Корнева, А.Макієнко, О.Петрова, Н.Котової, І. та Є.Сенкевичів. У центрі уваги дослідників були питання, пов'язані здебільшого з перебігом статистичної справи, з'ясуванням її здобутків, у т.ч. діяльність окремих інституцій, її законодавче, нормативно-методичне забезпечення. І чи не вперше об'єктом дослідження стали діячі статистики, які працювали в Таврійській губернії. Автор так визначає мету видання – представити персональний склад співробітників місцевих статистичних організацій, продемонструвати перспективи пошуків у даному напрямку (с.77).

Відповідаючи на цільовий „виклик”, В.Бобков вводить до наукового обігу інформацію про 197 статистиків, імена яких так чи інакше пов'язані з Таврійським губернським, Керч-Єникальським і Севастопольським міськими статистичними комітетами, статистичним бюро Таврійського губернського земства. Діяльність інституцій проаналізовано через подвижництво конкретних осіб, їх внесок у розвиток статистичної справи. З.Аркас, К.Вернер, М.Гартвіс, О.Гринкевич-Мочульський, Ф.Домбровський, К.Думберг, Ф.Заставський, М.Копотілов, П.Ланг, Ю.Марті, С.Меер, Ф.Мюльгаузен, Д.Ріхтер, К.Ханацький, О.Шмаков – імена цих діячів зробили статистичні осередки відомими, бо саме їхній творчий потенціал і здобутки визначали потужність функціонування організацій. Лише на тлі колективних середовищ, співтворчості засвічувались імена видатних учених і початківців-аматорів. Вони ж примушували науковий світ говорити про весь творчий осередок, часткою якого були самі. Персоналогічний підхід В.Бобкова до викладу матеріалу цілком виправдав сподівання автора, бо читач одержав якісний науковий продукт, який дає можливість наочно переконатися в індивідуалізованості колективного. В.Бобков відмовився від стандартного розгортання сюжету й усталених висновків, і, зосередившись на статистичних методах в етнографічних, археологічних, історичних дослідженнях та їх результативності, продемонстрував несподівані напрями руху думки, скеровані впливами модерної європейської історіографії.

Вражаючи за обсягом є джерельна база дослідження В.Бобкова – це документи Державного архіву в Автономній Республіці Крим, Державного архіву Одеської області, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, Російського державного історичного архіву, Інституту історії матеріальної культури Російської академії наук, Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург), Кримського республіканського краєзнавчого музею, періодичні видання. В.Бобков добре володіє методами зовнішньої й внутрішньої критики історичного джерела, що дозволило доволі повно проаналізувати інформацію „очевидну” та „приховану”. Особливо автор поціновує документи особового походження, зокрема епістолярій подвижників статистичних досліджень. Отже, склад, обсяг, зміст архівних документів, залучених при написанні книги, є досить різноманітним, що відбилося на своєрідності дослідження. В одних випадках біографічні дані статистиків уточнюються, в інших – подається нова інформація, яка вперше вводиться до наукового обігу й робить видання особливо цінним.

Предметно-тематичний, у хронологічній послідовності проведений, огляд діяльності статистичних організацій Таврійської губернії XIX – початку XX ст. вдало продовжено абетковим покажчиком, що становить масив біографічних довідок про статистиків краю, виконаних за класичною схемою біобібліографічного словника (с.98–240). Особливу цінність для розуміння видання мають вельми інформативні список скорочень, додатки („Материалы, опубликованные на страницах „Таврических губернских ведомостей” в рамках историко-статистического изучения губернии (1862–1871)” (с.242–249), „Список обзоров Таврической губернии, Керчь-Еника(о)льского и Севастопольского градоначальств” (с.250–253), „Материалы, опубликованные земскими статистиками Таврической губернии” (с.254–258), „Высочайше утверждённые правила для статистического отделения при Совете Министерства внутренних дел и статистических комитетов в губерниях (1834 г.)” (с.259–263), „Высочайше утверждённое положение Комитета министров об учреждении статистических комитетов в Николаеве, Севастополе и градоначальствах: Измайльском, Таганрогском, Одесском и Керчь-Еникальском (1835 г.)” (с.261–263), „Высочайше утверждённое положение о губернских и областных статистических комитетах (1860 г.)” (с.264–276)), розгорнуті іменний (с.277–281), географічний (с.282–286), предметно-тематичний (с.287–302) покажчики. Заради справедливості можна визнати, що абетковий покажчик, на жаль, у деяких випадках містить неточності (див., напр., с.142, 150, 179), але сам автор є свідомим цього, завважаючи, що це – перше видання, яке в подальшому буде доопрацьоване та доповнене (с.77).

Появі будь-якої історичної праці сприяють певна атмосфера в суспільстві, державі, проблемне поле в межах потреб науки, в яке вона й має „вписатися” для того, щоб бути поміченою й поцінованою. Схоже на те, що другий випуск серії „Библиография кримоведения”

однозначно знайде своїх читачів. Одним із знакових явищ новітньої історіографії, як відзначалося вище, є скрупульозно-мікроскопічне вивчення особи. Це робить актуальним дослідження У.Мусаєвої „Подвижники крымской этнографии, 1921–1941 гг.: Историографические очерки”, покликане „повернути із небуття незаслужено забуті імена своїх попередників, їх наукові ідеї, відновити раніше замовчувані сторінки біографії тих, хто пройшов крізь терни сталінських репресій”, – зауважує в передмові до другого випуску серії проф. А.Непомнящий (с.10).

У центрі уваги дослідника – життя одинадцятьох науковців, які залишили помітний слід у розвитку етнографії Криму. Історіографічні студіювання персоналій, як жанр, суміщають у собі різні наукові підходи до особистості (bio) і осмислення процесу її творчості (graphie). Самоідентифікуючись, біографічними жестами У.Мусаєва дистанціюється від своїх героїв. Унаслідок цього, окреслюються їх імена, побутові й наукові уподобання, лексика, стиль, методологія праці.

Цикл робіт У.Мусаєвої має жанрове окреслення – нариси, тобто попередні начерки для майбутніх ґрунтовних студій. Подаючи факти з життя своїх героїв, авторка вдало апелює до категорій „свобода”, „необхідність”, „випадок”, „вибір”. Слідуючи філософським концепціям особистості І.Канта й М.Шелера, С.К’єркегора й М.Бердяєва, дослідниця прагне відшукати чинники внутрішньо зумовленої потреби творчої самореалізації індивіда. Тому й студіюється інформація про сім’ю та родовід, дитячі, юнацькі роки, коли, за твердженням психологічної науки, формується набір свідомих і несвідомих, надсвідомих установок чи спонукань до вибору вектора життя людини. Аналізуючи здобутки вчених, автор прагне виявити залежності між рівнем освіти, вихованням та стилем життя, соціалізованою моделлю поведінки та методологічною позицією, демонструючи інноваційні методи ведення історичних досліджень.

Біографічний простір, породжений роздумами навколо героїв книги, представляє суміш досвіду автора й об’єктів / суб’єктів вивчення. Написання життєпису іншої людини – це, передусім, створення певного *суб’єктного феномена*, образу „я” при особливому зіставленні цього „я” або „сам” із будь-яким іншим. У.Мусаєва щиро захоплюється відданістю справи, наполегливістю, високою працездатністю, інтелектуальними звершеннями, патріотичністю У.Боданинського, Г.Бонч-Осмоловського, І.Бороздіна, В.Гордлевського, А.Кончевського, Б.Куфтїна, О.Самойловича, Є.Спаської, В.Філоненка, П.Чепуриної, Я.Якуба-Кемаля, але при цьому не ідеалізує своїх героїв, демонструючи в роздумах виваженість і прагнення до об’єктивності, моральність. Ставлення автора до героїв нарисів продиктоване власним баченням змісту, форми наукової діяльності, розумінням сенсу творчості, що автоматично створює широкі потенційні можливості для майбутніх історіографічних студій уже навколо імені У.Мусаєвої.

Залучення широкої історіографічної й джерельної баз дає орієнтири у витлумаченні творчої спадщини вчених. Документи одинадцятьох архівів України й Російської Федерації, що були використані У.Мусаєвою для написання монографії, засвідчують її ґрунтовність. Надзвичайна уважність до історичних джерел, розумна недовіра до загальноприйнятих оцінок, прагнення перевірити джерела de visu, і, зрештою, перегляд усталених наукових поглядів – ще одна підстава позитивно поцінувати роботу У.Мусаєвої. Науковець вдало komponує фактаж різного ґатунку, вартісний, випадковий і ретельно дібраний, розгортаючи кожен нарис від пояснювального опису життєвих моментів відомих учених до аналітико-синтезованої історії етнографії, як процесу, визначеного іменами його учасників. У.Мусаєва уважно ставиться до соціокультурного ландшафту, інтелектуального середовища Криму, специфіки творення й розвитку культур різних народів і народностей краю, відносин між суспільно-політичними структурами й науковими інституціями, громадськими осередками, для яких етнографія була в переліку пріоритетних тем. Висвітлюючи етнографічну діяльність своїх героїв, автор свідомо не ставить крапки в нарисах, залишаючи місце для продовження роздумів, запрошуючи колеґ до співпраці. У цьому – суть наукової роботи.

Основний текст видання доповнюють змістовні іменний (с.193–199), предметно-тематичний (с.200–207), географічний (с.208–212) покажчики.

Зрештою одинадцять біографічних нарисів-діалогів між героями одного часу й автором дослідження перетворюються на полілог, оскільки в загальному контексті книги науковці вступають у заочну дискусію щодо важливості, необхідності, першочерговості розроблення етнографічних тем кримського регіону та так, що багато розрізаних фрагментів творчих доль несподівано складаються в єдине завершене полотно – „біографію” етнографії. Історіографічні сюжети оголюють її наріжні теми, дозволяють об’єктивніше подивитися на розвиток науки в цілому й історичної зокрема.

Загальною рисою першого й другого випусків серії „Биобиблиография крымоведе-ния” є те, що вони виразно персоніфікують історію, розширюють бачення можливостей осо-

бистісного самовираження, спонукають до переосмислення ролі особи в науці, суспільстві, державі. Вірне служіння науці й Вітчизні – це не просто настрої чи переконання В.Бобкова й У.Мусаєвої, але прагнення зацентувати особливу увагу на основоположних буттєвих проблемах, загальнолюдських цінностях.

Таким чином, побіжний огляд видань серії „Биобиблиография крымоведения” вселяє віру в те, що вони стануть помітною сторінкою в краєзнавстві Криму, історії України. Залишається пошкодувати, що серія має доволі обмежений наклад і вже встигла перетворитися на бібліографічну рідкість. За спостереженням давніх греків – рідкісне – найцінніше. Побажаймо ж серії бути!

В.В.Бездрабко (Київ)

